

„Essős vízfestmény: Tabán”

„Hol a világ közepe? Itt a Tabánban és sehol másutt” — írta a kedves városrészt búcsúztató könyvében Rexa Dezső. Az épp ez idén negyven esztendeje lebontott Tabánnak haláláig híveit közé tartozott a matuzsálemi kort megért levéltáros. Tudós kutatója volt Budapest múltjának, de ha a Tabánról szólt, az ifjúság aranyos színei jelentek meg előtte, nem a történeti tények. Könyvéhez bizonyosságul mellékelte százhuszonöt fényképet a lebontás előtti Tabánról. Szerette volna bizonyítani, hogy nem volt szebb, kellemesebb, hangulatosabb helye Budapestnek, de valami egészen mást igazolt; a felvételek megrendítőek, még azok a képek is, amelyeket a képaláírások szerint módos házaknak kellene tartanunk, csakánnyra éretek. Sokféle Tabán volt, a romantikus kiskocsmák holdvilágos Tabánja, az állandóan ott élők nyomortanyája és a történelmi emlékekből felidézhető ősi lakóhely, de még biztosan másféle is.

Casanova a Rác fürdőben

Az Attila utcában 1700 óta sütötték a bábokat a mézeskalácsos műhelyben; a Szarvas-házról rebesgették, hogy betért oda egy pohár borra Mátyás király is, mert hiszen az arany színűre festett szarvas az ő vadászátát öröközte meg. Ez a remek ház-cégér ma is látható, a vendéglő most is működik, csak éppen Mátyás korában nem volt se híre, se hamva; a XVIII. század végéről való az épület is, meg a szarvas is.

Aztán ott volt Krúdy Gyulának és számos társának kedvelt tanyája, Poldi bácsi Mélypincéje, amit annyiszor megírtak versben és prózában; ott állt, akarom mondani, mélyült, mert igazán mély volt, a Fehérsas utca és Görög utca sarkán. A közhiedelem szentül állította, hogy 1543-ban ásták — miért éppen két évvel a török megszállás után, akiknek a vallása is tiltotta a boritalt? —, de erről is igazolták, hogy az 1700-as években készült és nyílt meg. A Mélypincének persze több társa akadt, közkedveltségnek örvendett Bogaykné kocsmája a Palota téren, látogatott volt az Avar kocsmá a Kereszt utcában, a Kakukk vendéglő ugyanott és a rangosabb Albecker vendéglő a Kereszt téren.

Ezeknek köszönhetette romantikus hírnevét a Tabán, ezekben családiás és meghítt volt a légkör, s mivel újságírók, írók, művészek látogatták, mámoros hangulatok idején a legendák serege született róla. Ott állott például egy oszlop a Fehérsas téren; kinevezték pellengérnek, amihez hozzákötötték a rendbontó rácsokat — ebbeli hiedelmükben az sem zavarta őket, hogy azon a „pellengéren” évszámot is lehetett látni: 1853. Akkor pedig már a Tabánban is divatja-múlt büntetési eszköz volt a régi korokban alkalmazott pellengér.

Szárnyra keltek ott még különösebb legendák is, például arról, hogy Giovanni Jacopo Casanova járt a Tabánban. Igen, Casanova, a híres-hírhedt szoknyavadász. Tudni vélték azonban azt is, hogy Buda erkölcsös asszonyai ellenálltak az udvarlásnak; egy regényíró még azt is megírta a bűvös Casanováról, hogy padagrátját gyógyította a Rác fürdőben. Akkor már nem is csoda, ha a tabáni hölgyek erkölcsüket megőrizték. Mindenesetre a legendán felbuzdulva akadt kutató, aki e célból végigbongészta a szoknyavadász kalandor nagyon terjedelmes naplóját, de abban nyoma sincs magyarországi látogatásnak, sem a Rác fürdőnek.

Festők, költők

A tabáni romantika igazában nem olyan régi, a század elején keletkezett, az 1920-as években ért a csúcsra. Mindenesetre volt, hiszen távolról nézve festői látványt nyújtott a sok kicsi viskó. Egymáshoz támaszkodva húzódtak meg az Ács közben és a Bagoly utcában, a Cipő utcában meg a Sarkantyú utcában. A festőiség valóban vonzotta a festőket, Varság Jakab már 1836-ban olajfestményen örökítette meg Rohbock Lajos Hunfalvy János városleírásá-

hoz készített róla illusztrációt 1859-ben, Mednyánszky László 1900 körül tollrajzban hagyta ránk a Tabán—gellérthegyi részletet, hogy aztán százak, névtelenek és ismertek lépjenek a nyomukba.

Az első, saját korában nagy tiszteletnek örvendő érdemes tabáni költő Virág Benedek volt, aki Buda régi dicsőségét énekelte, az első teljes Horatius-fordítást készítette. Ott lakott az Apród utcában, onnan temették 1830-ban a tabáni temetőbe; házat a második világháború zúzta össze, a költő emléket most a lakóhely közelében 1971-ben felállított szobor (Pátzay Pál műve) őrzi. És Kosztolányi Dezső verse, aki egyszerre állított emléket Virágnak és a Tabánnak:

**Köröttem — essős vízfestmény —
Tabán
Nyugodt lennék itt, a boldog is
talán.**

Kosztolányin kívül több költő szólt a Tabánról, legtöbbször romantikus álomfénybe burkolva, de azért voltak, akik a szegénységet is látták benne, vagy legalábbis a kettőt együtt, amint Dutka Ákos tette a Tabán című versében:

**Harcokban mállott sáncárok
tövében
megbújtak itt furcsa, görbe házak.
Közöttük pincék, odvak, udvarok,
kocsmagöz és fennvirasztó lázak.**

A Tabán lebontását az 1920-as években nagy viták előzték meg, még többen siratták el, amikor 1934-ben bekövetkezett. Bóka László még a felszabadulás után is idézte, két versben is, Tabán és Krúdy emlékezetét; igaz, ő már nem a megszokott nosztalgiai, inkább a háború valószínűségeit összeötvözte:

**Még jókor, a két háború között,
a vén ravasz városrészt óvatos
gazdáival a földről megszökött.
Elűnt a pince, a kürtös tető,
Nem lett hadicéjt a bombavető.**

Ezer ház a Tímár-telepen

Egykori tanárom kedves vörssoraik hadd igazítsam egy kicsit helyre prózában; „lelt hadicéjt a bombavető”. A negyven évvel ezelőtt meghagyott Döbrentei utcai, Ybl Miklós téri, Apród utcai barokk házak mindegyike kisebb-nagyobb kárt szenvedett, nem egy műemlék elpusztult, a Kereszt térnek nevet adó és ott álló szerb kőkeresztnek csak a talpzata maradt meg. Aldozatul esett az 1697-ben emelt görögkeleti templom is a Hadnagy utca és a Görög utca sarkán.

A Gellérthegy északi lábánál, a Naphegy keleti oldalán, a Várhegy déli, délnyugati tövében kialakult völgykatlan természetileg védett, a Duna pedig vizet szolgáltatott. Ez a földrajzi helyzet magyarázza, hogy a Tabánt már az ősember felfedezte, a neolitikumtól, azaz a csiszolt kőszközök korától kezdve folyamatosan emberi település volt a rézkoron és vaskoron át napjainkig. Bónis Éva a hajdani kőkereszt közelében tárt fel kelta-eraviszkusz települést az i. e. első századból.

Az itt összeszűkülő Duna réges-régtől alkalmas átkelőhelynek számított, használták a római légiók is időszámításunk első századaiban; ennek a révnek a biztosítására építették Contra-Aquincumot a pesti Március 15. téren, de emeltek egy őrtornyot a budai, tabáni oldalon is. Az utóbbi maradványait Garády Sándor ásta ki 1936—42 között, ugyanakkor feltárt őt középkori házalatot és pincét. Ezeket tartósítva a parkba illesztették, arra sétálva napjainkban is láthatók. Mert Tabán a középkorban is élt, a régi átkelőhely szerepel Anonymus krónikájában Pesti-révként.

Tabán helye is gyorsan benépesült, egy sor középkori okmány beszél róla, hogy Kis Pestnek, Kisebbik Pestnek és Kelenföldnek hívták. (A nevet — történelmi félreértés folytán — csak 1847-től viseli a mostani Kelenföld.) Van olyan feljegyzések, hogy a középkori Tabánban ezer ház állott, az azonban bizonyos, hogy Buda legsűrűbben lakott külvárosa volt. Virágzott a fürdőélet is, amit az ugyancsak középkori Alhévíz helynév bizonyíthat, de írt róla Jó Fülöp burgundiai fejedelem köve is, Bertrandon de la Broouiére, aki 1432-ben járt nálunk.

A törökök alatt is élt Tabán, talán éppen a virágkorát élte. A fürdők biztosan sokasodtak, a Rudas ma is meglévő kupo-

láját Szokoli Musztafa pasa építtette 1556-ban. Ők Jesül díreklü ilidzse, vagyis Zöld oszlopos fürdő néven emlegették, míg a szintén meglévő Rác fürdő volt a *Debaghane ilidzsaszázi*, azaz Tabáni fürdő. Ez a név is utal rá, hogy a Tabán neve török; a történészek egyöntetűen úgy vélik, Fekete Lajos professzor véleménye alapján, hogy a *Debaghane* vagy köznapiabban *Tobakhane* a szerbek ajkán vált *Tabahan* alakúra, amiből mi formáltunk Tabánt; eredeti török jelentése az ott dolgozó mesteremberekre utalva: Tímár-telep.

Ősztövérek házikók hírmondója

Buda visszafoglalását a XVII. században többször megkísérelték, ilyenkor Tabán mindig hadszíntérré vált, az 1686-os győztes ostrom idején teljesen elpusztult, de hamarosan újjá is épült. Elsősorban azok a rác (szerb) lakosok népesítették be, akik Csernojevicz Arzén ipeki pátriárka vezetésével menekültek Budára a déli részeket még megszállva tartó törökök elől. Már 700 házat írtak össze 1700 körül a Tabánban, 2800 lakossal, ezek 95 százaléka szerb volt; róluk neveztek a XX. századig Rascianapolisnak, Ratzensstadtnak, azaz Rácvárosnak.

Az utolsó századokban is sok csapás érte Tabánt, 1810-ben például földig égett, 1875-ben az Ördög-árok áradása sodorta el, de mindig újjáéledt, megtörhetetlen volt. Egészen addig, ameddig a városvezetés ki nem mondta felette a végítéletet, ami persze elég sokáig tartott. A bontás már az 1870-es években kezdődött az Ybl Miklós tér környékén, majd 1896-ban került csákány alá a Rudastól a Gellért fürdőig húzódó Kelenföldi sor. Aztán 1909-re elkészült a teljes lebontási terv, megkezdték a kisajátításokat, de az első világháború miatt abbamaradt. Hosszú viták után elkezdődött az igazi bontás, dőltek a viskók, hogy helyükre 1936-ra elkészüljön a 174 000 négyzetméternyi park, amelyet ma is láthatunk, ahogyan Garai Gábor is látja a *Rác fürdőben* című versében:

**Ősztövérek házikók gyöngéd tabáni
dombok
hátán — belőletek csak
hírmondó maradt.
Nagybotos Viola egykor erre
bolyongott
félpár cipő nyomán egy lány
után haladt.**

Puruczki Béla